

Könyvszemle

Hamza, G.: *Iura antiqua ac iura moderna methodo comparativa investigata - Opera selecta, I. Ausgewählte Schriften zur antiken Rechtsgeschichte, zur Rechtsvergleichung und zum geltenden Recht, I.*

Eötvös Universitätsverlag, Budapest, 2010. 337 o.

2010-ben látott napvilágot Hamza Gábor, az MTA rendes tagja *"Iura antiqua ac iura moderna methodo comparativa investigata - Opera selecta"* című tanulmánygyűjteményének első kötete. A kötet három nagy tematikai egységet ölel fel, az első rész római jogi és antik jogtörténeti, a második rész a római továbbéléséhez kapcsolódó, a harmadik rész pedig egyéb kultúrtörténeti témákat feldolgozó tanulmányokat tartalmaz.

Az első rész három tanulmánya a cicerói államelméletet vizsgálja, négy tanulmánya pedig a római kötelmi és öröklési joggal foglalkozik. A második rész két tanulmánya a középkori magyar jogtörténettel, két tanulmánya az európai kodifikációtörténettel, egy írása pedig a modern jogági tagolódással foglalkozik. Az utolsó rész két tanulmánya pedig egyfelől az olasz-magyar jogtudományi kapcsolatokhoz, illetve a Harmadik Birodalom elnevezésének kialakulásához kapcsolódik.

Az alábbiakban mindhárom részből egy-egy témakörre kívánunk a kötetben olvasható tanulmányok kapcsán kitékinteni.

Marcus Tullius Cicero az ideális állam és az ideális államférfi képét a *De oratore*, a *De re publica* és a *De officiis* trilógiájában rajzolja meg, államelméletéről e művek alapján nyerhetünk megfelelő képet. A Kr. e. 55-ben publikált *De oratore*-ban a kiemelkedő szónok számára a műveltség követelményét fogalmazza meg, a Kr. e. 44-ben írt *De officiis*-ben pedig a "legjobb polgár" etikájának kérdéseit elemzi. A Kr. e. 54-51 között írott és 51-ben publikált *De re publica* az ideális állam, az *optimus status civitatis* vagy *optimus status rei publicae* jellemzőit tárja elénk. E fiktív dialógus ideje Kr. e. 129, a dialógus szemelyei által megvitatott kérdések korproblémák. A dialógusforma nem Platón dialógusait követi, Cicerónál ugyanis a dialógus nem az igazság dialektikáját tükröző párbeszéd, hanem arisztotelészi műfaj, amelyben a párbeszéd résztvevői mögött felfedezhetők a szerző nézetei.

Megállapíthatjuk, hogy Cicero vizsgálta elsőként a római politikai gondolkodásban az "alkotmányos" állam - maga az "alkotmány" (*constitutio*) szó is a *rem publicam constituere* kifejezésből származik - gazdasági, politikai és morális elemeit egymással szoros összefüggésben. Az államnak végső soron a hatalomközpontú politikafelfogásban gyökerező, atomizáló szemléletével és merev, statikus kategóriaként való értelmezésével Cicero egyaránt szakított. Valóban egyetemes műveltséggel rendelkező gondolkodóként az államot és annak legtágabban értelmezett, nem modern értelemben vett alkotmányát történeti, politikai, etikai, gazdasági, terminológiai és nem utolsósorban pszichológiai elemek átfogó vizsgálatával tárta fel, jelentős mértékben hozzájárulva

ezzel a későbbi korok államfogalmának megalapozásához.

A Szent István törvényeivel foglalkozó tanulmány kapcsán megállapítható - az uralkodói hatalom abszolút voltának vizsgálata is ezt igazolja -, hogy azok *rex quasi sacerdos*ként mind a világi, mind pedig az egyházi szférában döntő befolyással bírtak. Ezt az egyházi szervezet kiépítése során Merseburgi Thietmar közléséből lesűrhetjük, azonban nem tekinthetők - a kifejezés bizánci értelmében - *basileus autokratórnak*. Szent István két fennmaradt *decretum*ának tükrében az is kijelenthető, hogy az uralkodó *in praxi* az egységes jogrendszer megteremtését tekinti elsődleges feladatának - ezzel elkerülve a jogi partikularizmus másutt, így például a francia területeken több erőteljesen megjelenő veszélyét. Szent István törvényeinek szankciórendszere egyértelműen tükrözi, hogy első királyunk a *pius, iustus et pacificus rex* ideáját kívánta megvalósítani, ugyanis büntetései a korabeli jogforrások által meghatározottakkal összevetve enyhébbek.

A "Harmadik Birodalom" elnevezés kapcsán számos félreértés él mindmáig, még az adott korszakot kutató történészek körében is. A náci ideológiának számos fenntartása volt a "Harmadik Birodalom" elnevezéssel szemben, így például az a tény, hogy Hitler egy, a két korábbi birodalomtól, nevezetesen az I. Ottó császárra koronázásával 962-ben létrejött és 1806-ig fennálló *Sacrum Romanum Imperium*tól, valamint a versailles-i palota tükörtermében 1871. január 18-án kikiáltott és 1918 novemberéig fennálló ún. bismarcki birodalomtól független rendszert akart létrehozni. Ezen elnevezés ugyan egy ideig igen hatásosan alkalmazható propagandafogásnak tűnt, s így a sajtó előszeretettel élt is vele, ám egy 1939. július 10-én a *Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda* által kibocsátott rendelet megtiltja a "Drittes Reich" elnevezés hivatalos használatát. Ugyanez a minisztérium 1942. március 21-én pedig körlevélben tette közzé, hogy Németország hivatalos neve egyszerűen "Reich", azaz "Birodalom". A "Harmadik Birodalom" elnevezés Arthur van den Bruck (1876-1925) 1923-ban napvilágot látott "Das Dritte Reich" című munkájához kapcsolódik, ami végeredményben mégsem vált a hitleri Németország hivatalos megnevezésévé.

Hamza Gábor tanulmánykötetének - amint a kiragadott három területből is kiténik - tematikai sokszínűsége imponáló. A tanulmányok mind a forrásbázis, mind a szakirodalom feldolgozottsága tekintetében kiemelkedően értékesek, kidolgozottságuk, nyelvi megformáltságuk - a kötet német, angol, francia, olasz és spanyol nyelvű tanulmányokat egyaránt tartalmaz - mély erudícióról tesz tanúbizonyságot.

Nótári Tamás

*

LUKÁCSI TAMÁS: *Hermész szobra a fűben. Arisztotelész és álmaink állama. Gondolat Kiadó, Budapest, 2010. 184. o.*

A kötetet kézbe véve az olvasóban felmerülő első kérdés, hogy érdemes-e még napjainkban egy letűnt és oly távoli korszak gondolkodójával foglalkozni. Kis túlzással megállapíthatjuk, hogy az elmúlt közel két és fél évezredben már mindent, és annak az ellenkezőjét is elmondtak a görög filozófus munkásságáról. Az Arisztotelésszel foglalkozó könyvtárnyi irodalom éppen eléggé elrettentő lehet, és visszaraszthat a témától, hiszen könnyen azt érezheti a kutató, hogy ő már semmilyen újdonságot sem tud a témában mondani. Továbbá korunk is annyira különbözik a klasszikus antikvitás világától - nehéz lenne azt mondani, hogy napjaink tömegdemokráciáinak, technikai civilizációjának, és fogyasztói társadalmainak lennének előképei a klasszikus korban -, hogy ez a kulturális és szellemi távolság már önmagában kizárhatja a gyümölcsöző eredményeket.

Az olvasók szerencséjére Lukácsi Tamást nem tántorították el az előbbiek Arisztotelész politikai filozófiájának kutatásától. A szerző 2007-ben védte meg a kötettel megegyező című disszertációját az ELTE ÁJK Állam- és Jogtudományi doktori iskolájában, mely a jelen kötet alapjául szolgált.

A kötet célja Arisztotelész államelméletének bemutatása, az erről szóló fejezetek alkotják a munka gerincét (II. *Állam és természet*, III. *Állam és lélek*, IV. *Állam és álom*, V. *Három ideál*). A szerző azonban nem áll meg a leíró ismertetésénél. Bevezetesként (I. *Tőprengések az ókori szerzők aktualitásáról*) részletesen vizsgálja az ókori szerzők munkásságának mai rekonstrukciós lehetőségeit, és így válaszol arra, hogy posztmodern világunk tudományos kutatómunkája mennyiben támaszkodhat rájuk. A zárófejezetben (*Utószó*) pedig megkísérli Arisztotelész államelméletének rekontextualizációját, azaz megfogalmazza az arisztotelészi államelmélet aktuális tanulságait.

Látható, hogy Lukácsi kötete több, mint Arisztotelész államiságra vonatkozó tételeinek szisztematikus feldolgozása a rendelkezésre álló magyar és idegen nyelvű szakirodalom alapján. Ez az, ami igazán érdekessé tesz a könyvét, és kiemeli a nagyon gyakran csak a leírás és a szakirodalom-ismertetés pólusai között mozgó hazai jogi szakkönyvkiadásból. A szerző ugyanis rákérdez, rámutat bizonyos problémákra, bemutat különféle versengő elméleteket, és végül mindig választ is, tehát elkötelezi magát egy álláspont mellett. Jó példa erre, amikor amellett érvel, hogy Arisztotelész mindvégig a görög polisz teoretikusa maradt - noha a polisz-rendszer alkonyán írta művét - és így nem lehetett az éppen a valóságban is formát öltő "világállam" híve. Annak ellenére, hogy a görög és közkeletű világ *oecumene*-jét megvalósító Nagy Sándor tanítója volt, annak ellenére, hogy egy isztambuli mecsetben megtalálható, bizonytalan eredetű levél értelmezése akár ezt is bizonyíthatná, és annak ellenére sem, hogy a Politika III. könyvében az igaz királyról írott eszmefuttatása úgy is értelmezhető, hogy Nagy Sándorról szól. Lukácsi szerint mindezek ellenére Arisztotelészt a városállam feltétlen híveként lehet csak számon tartani, hiszen államelméletének fogalmi rendszere és ezen alapuló problémafelvetései ezt támaszthatják megfelelően alá. Lukácsi gondolatmenetének az ilyen és hasonló "választások" adják a valódi értékét, mert viszonyítási pontokat kínálnak az olvasónak.

Arisztotelész államelméletének mai aktualitásáról és tanulságairól a szerző markáns véleményt fogalmaz meg, és mindenképpen érdemes álláspontjának néhány ele-

mét - természetesen a teljesség igénye nélkül - röviden bemutatni. Az arisztotelészi államelmélet aktualitását végső soron az adja - érvel igen meggyőzően -, hogy napjainkban is (noha ő szellemesen a görög felvilágosodás utáni, 4. századi Athén metaforáját használja), melyet a szekularizáció, a folytonos relativizálás, a racionalizálás, és a transzcendentális és metafizikai összefüggések "elvetése" jellemez, nélkülözhetetlen jogról, igazságról vagy erkölcsről gondolkodni. Ehhez pedig a legjobb kiindulópont egy olyan szerző munkássága, aki az előbbieket képes volt az állami közösség szempontjából egységbe rendezni és elméleti igényességgel kidolgozni. Arisztotelész államelmélete tehát leginkább különbözősége miatt - gondoljunk bele, Arisztotelész nem eljárási legitimitációról, politikai preferenciákról, deliberációról, demokratikus deficitről, racionális választásról, hanem társulásról, boldogságról, középmeértékről, bölcsességről, és helyes berendezkedésről beszél - képes olyan tükröt állítani napjaink állam- és politikaelméleti gondolkodása elé, melyben megláthatjuk annak komoly torzulásait. Arisztotelész tehát aktuális szerző, és jelentőségét csak tovább növeli, hogy az elmúlt évszázad politikai gondolkodását meghatározó utópikus gondolkodásról Platón elméletével vitázva is igen sarkos álláspontot fogalmazott meg. Az utópia megvalósítása ugyanis azért lehetetlen szerinte, mert a politikai-társadalmi egység gondolata kizárja az egyik legfontosabb antropológiai igazságot: az emberek különbözőségét. Továbbá a Platón által a filozófusok és örök számára javasolt gyermek-, nő-, és vagyonközösség szintén elképzelhetetlen, mivel a társadalom olyan alapintézményeit, mint a családot és a tulajdont szüntetnék meg, melyek nélkül az emberi közösségek nem képzelhetők el.

Az előbbiek talán fölkelthetik mindazok érdeklődését e kötet iránt, akiket érdekelnek az emberi együttélés, és különösen az állam olyan elméleti kérdései, melyek megfogalmazása és megválaszolása nélkül semmilyen politikai és állami berendezkedés sem működhet hosszútávon. Lukácsi művének fő erénye, hogy Arisztotelész államelmélete kapcsán felteszi e kérdéseket és válaszokat is keres, mégha azok néha igencsak eltérnek napjaink elméleti gondolkodásának főáramától. Ezek alapján nem vitatható, hogy Lukácsi műve szép folytatása annak a hagyománynak, melyet többek között George Bernanos vagy Molnár Tamás (Thomas Molnar) neve fémjelez a 20. században.

Fekete Balázs

*

MISKOLCZI BODNÁR PÉTER - SÁNDOR ISTVÁN: *A fogyasztóvédelmi jog magyar szabályozása. Patrocínium, Budapest, 2010. 187 o.*

A Patrocínium kiadó gondozásában 2010-ben a Bethlen-sorozat elemeként jelent meg *A fogyasztóvédelmi jog magyar szabályozása* címet viselő egyetemi jegyzet. A kötet szerzői: Miskolczi Bodnár Péter, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának tanszékvezető egyetemi tanára, és Sándor István, a kar tanszékvezető egyetemi docense. Az egyetemi jegyzet a Bethlen-sorozat részeként a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara hallgatói részére készített saját tananyagnak tekinthető, amely illeszkedik a tantervi programban helyet kapó fogyasztóvédelmi jog oktatásához. A kiadvány részben az egyik szerzőtárs, Sándor István, 2003-ban napvilágot látott fogyasztóvé-

delmi jegyzetére épül, de figyelembe veszi az azóta bekövetkezett jogszabályi változásokat is.¹

Alapvetően nem könnyű feladat a fogyasztóvédelmi jogot egy stúdium keretein belül oktatni, és ennek megfelelően egységes jegyzetet készíteni róla. Ennek - talán közismert - magyarázata, hogy a fogyasztóvédelmi jog több jogterületre átnyúló jogág, amelynek civilisztikai, közigazgatási, szabálysértési, sőt büntetőjogi vetülete is van. E jegyzetben a szerzők - saját kutatási érdeklődésükkel összhangban - a fogyasztóvédelmi jogot elsődlegesen magánjogi, kereskedelmi jogi szempontból közelítik meg, de a hallgatóknak nyújtandó minél teljesebb kép érdekében figyelmet fordítanak más jogterületek irányadó normáira is.

A szerzők a fogyasztóvédelmi jogot általános és különös részre tagolva mutatják be. Az általános részben a történeti előzmények bemutatása mellett részletesen olvashatunk a fogyasztóvédelmi jog egyes alapfogalmairól. Különösen érdekes a fogyasztó egységesülő fogalmának elemzése, melyet a magyar jogba a fogyasztóvédelmi tárgyú jogszabályok 2008. szeptember 1-jei hatályú módosítása vezetett be. Bizonyos jogszabályok ugyanakkor némiképpen eltérően alkalmazzák a fogyasztó fogalmát. Gyakorlati szempontból is hasznos, hogy a jegyzet felhívja a figyelmet arra, hogy a fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény szerint *fogyasztó az önálló foglalkozása és gazdasági tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy, mely meghatározás - szemben például a fogyasztóvédelemről szóló törvénnyel - nem tartalmazza az érdeket. Ennek megfelelően ahhoz, hogy a fogyasztóknak nyújtott hitelről szóló törvény rendelkezései szerinti fogyasztóról beszélhessünk, nem a magatartást vezérlő érdekeknek, hanem csak magának a magatartásnak ("eljárásnak") kell a személy önálló foglalkozása és gazdasági tevékenysége körén kívülnie lenni. Ez a distinkció adott esetben meghatározó jelentőségű lehet akkor, ha egy jogviszony fogyasztóvédelmi jellegét szükséges megítélni.*

A különös rész egyes fogyasztóvédelmi jogintézményeket mutat be részletesen, ideértve többek között a fogyasztók életére, egészségére, biztonságára irányadó szabályokat, és a fogyasztók informálását. Önálló fejezet foglalkozik a versenyjog és a fogyasztóvédelmi jog kapcsolatával, s szintén elkülönült rész tárgyalja a klasszikus polgári jogi jogintézmények - így például az általános szerződési feltételek, a hibás teljesítés, a jótállás, a szavatosság - és a fogyasztóvédelmi jog kapcsolatát.

A fogyasztói szerződések elkülönítetten és részletes módon való tárgyalása kifejezetten indokolt, hiszen minden bizonnyal az új Polgári Törvénykönyv is önálló szerződésként fogja szabályozni ezt, a gyakorlatban egyre fontosabbá váló kontraktust. A jegyzet figyelmet fordít olyan, a mindennapi életben is gyakran előforduló, fogyasztóvédelmi szempontból kiemelten fontos szerződésekre, mint például az utazási szerződés, avagy a fogyasztónak nyújtott hitel, és ez talán alkalmas lehet arra, hogy a fogyasztóvédelmi jogot a hallgatók részére közérthetőbbé, és könnyebben megragadhatóbbá is tegye.

A leendő jogalkalmazók részére különösen hasznos az, hogy a jegyzet zárófejezetében tételesen tárgyalja a fogyasztók jogérvényesítési lehetőségeit, ideértve a szavatossági és jótállási igények intézését, a szabálysértési eljárást, a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság eljárását, a versenyhivatal vonatkozó eljárását, a békéltető testület

működését, valamint a polgári peres eljárás, és a büntető eljárás esetleges fogyasztóvédelmi aspektusait.

Összességében kiemelhető, hogy Miskolczi Bodnár Péter és Sándor István munkája a hatályos magyar fogyasztóvédelmi jogot áttekinthetően és igen jól strukturáltan mutatja be, és minden szempontból hallgatóbarát, mi több, *fogyasztóbarát* egyetemi jegyzetnek tekinthető, melyet azonban az értő olvasó akár a jogalkalmazás során is nagy sikerrel alkalmazhat.

Boóc Ádám

*

PÉTERI ZOLTÁN: Jogösszehasonlítás. Történeti, rendszertani és módszertani problémák. (szerk. Fekete B. - Koltay A.) PPKE-JÁK, Budapest, 2010. 284 o.

A "Festschrift"-ek hagyományát folytatja, ugyanakkor meg is újítja a Péteri Zoltán 80. születésnapja tiszteletére 2010-ben megjelentetett *"Jogösszehasonlítás. Történeti, rendszertani és módszertani problémák"* című tanulmánykötet. Öt évvel ezelőtt, a 75. születési évforduló alkalmából a pályatársak, tanítványok és tisztelők két, egymástól függetlenül kiadott kötettel lepték meg Péteri professzort.² E mostani, Fekete Balázs és Koltay András által szerkesztett - az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara, valamint a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Összehasonlító Jogi Intézete támogatásával megjelent - *"Festschrift"* annyiban mindenképp formabontó, hogy a köszöntőket követően maga az ünnepelt szólal meg, hiszen a kötet nagyobbik része Péteri professzor válogatott, önálló kötetben eddig meg nem jelent írásait tartalmazza. Ily módon maga az ünnepelt is megajándékozta tisztelőit.

A kötet első részében, a szerkesztők bevezető gondolatait követően a kor-, pálya-, és munkatársak részéről Harmathy Attila, Herczegh Géza, Lamm Vanda, Mádl Ferenc, Varga Csaba, valamint Zlinszky János köszöntötték az ünnepeltet. Ezeknek a személyes indíttatású írásoknak a szerzői részesei lehetnek Péteri professzor fél évszázadot jóval meghaladó oktatói és tudományos pályafutása legkülönbözőbb állomásainak. A kötet megjelenése előtt elhunyt Herczegh Géza köszöntőjét az általa 1954-ben, az akkor 24 éves Péteri Zoltánról készített karikatúrája illusztrálja. Közvetétele ötletes elgondolás, hiszen ennek révén nemcsak a *"modell"*, hanem az *"alkotó"* is közelebb került az olvasóhoz.

A *"Festschrift"* az ünnepelt érdeklődéséhez talán legközelebb álló diszciplína, a jogösszehasonlítás témakörébe tartozó, korábban folyóiratokban, gyűjteményes munkákban megjelent írások legjavát gyűjti csokorba. A jogösszehasonlítás szerteágazó kérdéseit - hazai és külföldi egyetemek professzoraként, valamint az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében működött Jogösszehasonlító Osztály alapítójaként s vezetőjeként - Péteri Zoltán hosszú évtizedek óta oktatja, illetve kutatja. Az ünnepi kötet szerkesztői az 1970 és 2009 közötti időszakot alapul véve mindösszesen 14 - többnyire 1989 után született - tanulmányt, előadást, polemikus írást választottak ki a *"Festschrift"* számára.

² Ius Unum, Lex Multiplex. Liber Amicorum: Studia Z. Péteri dedicata. Tanulmányok a jogösszehasonlítás, az államelmélet és a jogbölcsélet köréből. Szerk.: Szilágyi H. I. - Paksy M. Budapest, Szent István Társulat, 2005.; valamint „Monumentum aere perennius”. Tanulmányok Péteri Zoltán tiszteletére. Szerk.: Fekete B. - Szabó S. Budapest, 2005.

¹ Lásd: SÁNDOR I.: *A magyar fogyasztóvédelmi jog*. Budapest, 2003.

A közzétett írások négy nagyobb témakört ölelnek fel. Az első fejezet a jogösszehasonlítás történeti-, a második fejezet a jogösszehasonlítás módszertani kérdéseivel foglalkozik. A harmadik fejezetben a jogrendszerek osztályozásával foglalkozó írások, míg a negyedik fejezetben a jogösszehasonlítás specifikus kérdéseit érintő esettanulmányok olvashatók. A komparatistika területeit érintő, meghatározó fontosságú írásokat közölnek a kötet szerkesztői - különösen az első és a második fejezetben -, amelyek jól illusztrálják az egyes témák által megkívánt történeti, elméleti és bölcséleti megközelítést, egyúttal hűen tükrözik a szerző komplex szemléletét. Impresszív - a hazai és nemzetközi szakirodalom legjavát felvonultató - jegyzetapparátus támaszt alá minden egyes lényegi megállapítást.

Az ünnepi kötet záró részében Koltay András 2005-ben készített interjúja olvasható, amelynek címe az ünnepelt tudományos munkásságában kiemelkedő szerepet betöltő német jogbölcselelő, *Gustav Radbruch* megszívlelendő *bon mot*-ját idézi fel: "a jogász élete és munkája örökös főtárgyalás az igazságosság ítélőszéke előtt". A néhány évvel ezelőtt rögzített, elsősorban a "Pázmányon" újrainduló jogi oktatás kérdéseit érintő beszélgetést Péteri Zoltán gondosan összeállított bibliográfiája követi. Tallózva a bibliográfiát önkéntelenül adódik a gondolat, hogy Péteri Zoltán következő évfordulója alkalmából örömmel és haszonnal forgathatnánk egy hasonló igényességgel összeállított, kifejezetten államelméleti, jogbölcseleti és emberi jogi vonatkozású tanulmányokat összegyűjtő kötetet.

Schweitzer Gábor